

XVI. ASIR BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ HİZMETİNDEKİ AKKOYUNLU ÜMERÂSİ

M. Tayyib Gökbilgin

Kuruluşundan itibaren, fetih ve teshir ettiği memleketlerde yerli beylerden ve bey-zâdelerden istifâde, Osmanlı devletinin siyâsî bir meslek ve an'anesi idi. Bizans imparatorluğu hududunda ve bir çok türk emâretleri ile temasta bir beyliğin genişleme ve inkişâfı için, bu, en doğru ve tabîî bir metod idi. Bir icap ve zaruret karşısında ve her hangi bir arzu ve işâret üzerine *rum tekfuru* gönül rızası ile memleketini verirse yerinde bırakılmakta, bunlardan sözünde durmayan ve hiyâneti tahakkuk edenler de ber-taraf olunmakta idiler. Müslüman bir memleketin veyâ kalenin hâkimi ise hutbe ve sikkeyi Osmanlı Hükümdarı nâmina «*mukarrer*» ettiği takdirde, çok defa, hayatı müddetince mevkiinde kalır, veyâ, yerinde bırakılması siyâsî ve idârî bir mahzur teşkil ediyorsa, başka bir tarafta kendi memleketine muâdil bir sancak idâresi ile vazifelendirilir ve taltif olunurdu. Buna dâir Kuruluş devri târihimizde pek çok misâller bulmak mümkündür. Biz, bunlardan sâdece bir kaç tâne karakteristik olanını zikretmekle bu mevzû' u biraz daha izaha çalışacağız :

Osmanlılarda buna âit ilk hâdiseyi Orhan Bey zamanında, Ulubad ve Kirmasti'nin fethi esnâsında, bu sonuncu mevkiin hâkimesi olan bir bizanslı kadının kardeşi ile birlikte gelerek ve bir çok hediyeler getirerek Orhan Bey'e dehâlet ve itâat etmesinde ve bundan sonra da yerli yerinde kalmasında görüyoruz¹. H. 792 (1389) de, Yıldırım Bâyezid devrinde, Alâşehir'in fethi sırasında, Aydın-oğlu İsâ Bey de pâdişaha itâatini bildirmiş, buna mukabil, memleketin bir kısmı kendisine bırakılmış, «*wakfı tasarrufun kendi elinde*» konmuştu². Çelebi Mehmed'in *Eflak seferini* yaptığı sırada Voyvoda Mircea ona itaat ederek «*Oğlanların Kapu'ya hizmete*» gönderdiği

¹ Krş. Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul nşr. s. 44; Neşri, *Cihan-nümâ*, Ankara 1949 s. 165.

² Âşık Paşa-zâde, *ayn. esr.* s. 312.

gibi³, diğer taraftan, Bursa'ya yanına gelen İsfendiyar Bey oğlu Kasım Bey de, pâdişaha «*ben gitmezim kapunda hizmet iderin sultanım*» demişti⁴. Bu hükümdârın, Samsun 'u zapta gittiği sırada, beraberinde olan İsfendiyar Beyin diğer oğlu Hızır Bey'e hil'atler ve nimetler verdikten sonra «*yanımda timar ideyin*» diyerek onu Osmanlı devleti hizmetine almak istediğini de biliyoruz⁵. Murad II., H. 828 (1424) de, Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa-zâde Oruç Beyi, Aydın tarafları ve İzmir-oğulları memleketlerini fethetmek üzere gönderirken, Aydın-oğlu İsa Beyin torunu olup Kapu 'da timar almış bulunan Mustafa Beyin teşviklerini görmüştü⁶. O sıralarda Mentеше-oğlu İlyas Beyin iki oğlu da «*Hünkâr kapusunda kulluk*» ediyorlardı⁷. Sultan Murad, Amasya ve Tokad taraflarını ele geçiren ve bu tarafların âsâyişini bozan «*Kızıl-Koca Oğlanları*» denilen türkmen kabile reislerini hile ile ele geçirmek istediği vakit de onlara şöyle haber göndermişti: «*Lalam Yörgüç'le varın goldaşlık idin Çanik'i urın andan doğru Artık-Ova'ya gelin sizin timarınız olsun*»⁸. Yine Yörgüç Paşa 'nın mücadele ettiği ve Anadolu 'da ormanlık bir muntakaya sâhip olan Alp-Arslan ve Oğulları da bu şekilde Osmanlı hizmetine girmiş ve Rumeli 'de muhtelif timarlar almışlardı⁹ ki, Edirne ve Paşa livâsı teşkilât, hass ve timarları hakkındaki, basılmakta bulunan monografimizde bunlara âit bâzı kayıtlar görülecektir. Hulâsa, daha ilk zamanlardan itibaren Osmanlılarda teessüs eden bu an'nenin Fâtih ve Bâyezid II. devirlerinde de bir çok misâllerini ve muhtelif tecellilerini görmekteyiz. Diğer bir etüdümüzde Kayseri ve Lârende (Karaman) sancaklarında bu kabîl timarlardan ve türlü türk beyliklerine mensup aristokrasinin Osmanlı hizmetine girdikten sonra aldıkları vazifelerden bahsedeceğiz. Şimdi Akkoyunlu devletinin zevâle ve inkırazı yüz tuttuğu sıralarda daha doğrusu *Otluk-Beli* harbinden sonraki zamanlarda Osmanlı devletine vukubulan ilticalara bir göz gezdirelim:

Akkoyunlu'lardan Osmanlı'lara ilk iltica ve dehâlet Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed'dir. Bir müddet İsfahan valiliğinde bu-

³ Âşık Paşa-zâde, *ayn. esr.* s. 89; Oruç b. Âdil..., *Tevârih-i Âl-i Osman*, Babinger nşr. s. 43.

⁴ Âşık Paşa-zâde, *göst. yer.*

⁵ *ayn. müellif, ayn. esr.* s. 90.

⁶ *ayn. esr.*, s. 107.

⁷ *ayn. esr.*, s. 110.

⁸ *ayn. esr.*, s. 112.

⁹ *ayn. esr.*, s. 115.

lunduktan sonra Şiraz 'da babasına karşı isyan (1474) ve bilâhîre Fâtih Sultan Mehmed 'e iltica etmişti ki, burada izzet ve ikram gördüğü pâdişah tarafından Rum eyâleti (*Rûmiyye-i suğrâ*) vâililiğine tâyin edildiği, hattâ Osmanlı hükümdarının bir kızı ile izdivac eylediği mâlûmdur¹⁰. Uğurlu Mehmed 'in, Fâtih 'in kızından olan ve sonra da Bâyezid II. e damad olan Göde Ahmed Beyi de¹¹, Akkoyunlu hânedanından Osmanlı'lara vukubulan ikinci ilticâ addedebiliriz. Gerçi o, hayatını hemen tamamen Osmanlı ülkesinde, ve hattâ, münhasıran, İstanbul 'da geçirmiş ve dedesinin tahtını işgal için buradan hareket etmiş (902 = 1496/97) ise de, kısa bir müddet Akkoyunlu hükümdarı bulunması, hânedan mücadelelerine iştirâk ve bu uğurda hayatını kaybeylemesi ve buna benzer sebepler Göde Ahmed'in İstanbul'daki ikametini bir ilticâ mahiyetinde telâkki etmiye müsâittir. Filhakika, gerek kendisine gerek annesine İstanbul'da evler tahsis edilmiş, her halde pâdişahın damadı olması sebebi ile de, ehemmiyetlice harçlık tâyin olunmuştu. Şimdi naklettiğimiz muhâsebe kaydı, onun için Bâyezid Câmii civârında, sâbık kazasker Alâeddin Ali Fenârî 'nin evinin 60.000 akçeye satın alınarak tâmir ettirildiğini, bu evin müstemilâtının tamiri için altı ayda (895 = 1490) 115.000 akçe harcandığını göstermektedir¹²:

«محاسبة مرمت خانه احمد اميرزه ولد اغورلو اميرزه در نزد جامع جديد در استانبول بمعرفة ابراهيم حازن و قاسم كاتب عن سلحداران عن ٢٩ جمادى الاولى سنة ٨٩٥ الى ذى الحجة سنة المزيورة (10. III. 1491) ٨٩٦ في ربيع الاخر سنة (20. IV. 1490 — 17.X. 1490)

توخانه جديد مع صنفه بابان حمام جديد دو خلوت مع جامه كان باب مهمات خانه جديد باب اودهای جديد بحجة طواشيان بابان اصطلب جديد مع صوتدرمه باب قدمکاه جديد بابان و ايکي اوى بوزوب والدهسته بر يکي خانه اولتمش و يدي اوده مرمت اولمش حولوی جديد عن سنک حولوی تحتہ ١

بهاء خانه مولانا علاءالدين بن فناری قاضی عسکر کهنه روم ایلی نزد جامع جدید در استانبول

¹⁰ Müneccimbaşı, *Sahâif ül-ahbar*, III., s. 165; Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, türk. terc. T. Bıyıklıoğlu, Ankara 1948, s. 48. Topkapı sarayı arşivinde Mehmed II (Fâtih) kızı ve Akkoyunlu Uğurlu Mehmed karısı Gevher Sultan'dan oğluna bir mektup ile, Ustaclu mehmet beye dair, Ferahşad bey adlı diğer birine ayrı bir mektubu vardır: nu. 3140, 11775 (?).

¹¹ Müneccimbaşı, *ayn. esr.*, III., s. 416.

¹² İnkilâp kütüp. M. Cevdet yazmaları, O. 91. s. 148 v. dd.; Bu Ahmed Mirzâ'nın pâdişahın kızından çocukları olduğu hakkında bk. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa lihasındaki Has-Mukataa, Mülk ve vakıflar*, İstanbul 1951, s. 475.

ve Şiraz'da hükümdar ilân eden ümerâdan Ferruhşâd Bey Bayındır¹⁷ ile Sultan Selim'e hizmet ettikten sonra Kanûnî Sultan Süleyman zamanında da «*şarkın ümerây-ı kibârından*» olarak yaşıyan¹⁸ Ferruhşâd Bey'in aynı olup olmadığını tâyin edememektedir¹⁹. Bize göre, bundan şüphe edilmemek lâzımdır; Çünkü, 938 de *Bayburd*'da tanzim edilen «*بايدزى الامير فرخشاد بك بن قورقاز بك*» nâmına bir vakfiye vardır ki²⁰ yukarıda Akşehir sancağını hass aldığı görüldüğü Ferruhşâd Beyin sonradan Bayburd havâlisinde yerleştiğini ve burada bir çok vakıflar tesis ettiğini göstermektedir. Bütün bu zikri geçen Ferruhşâd b. Korkmaz, Ferruhşâd Bey Bayındır adındaki târihî şahsiyetlerin aynı adam olması kuvvetli bir ihtimal dahilindedir²¹.

Bu mevzu ile alâkalı olarak bu defa elimize geçen iki vesika, her halde Ferruhşâd Bey ile aynı zamanda, belki de Bâyezid II. in son devirlerinden başlayarak bütün Yavuz Sultan Selim devrinde, Akkoyunlu ümerâsından bir çok ilticaların vukubulduğunu, bunlara Osmanlı devleti tarafından dirlikler verildiğini, çocukları ve akrabalarının Kanunî Sultan Süleyman devrinde bile devlet hizmetinde kaldıklarını, ulûfe ve dirlik aldıklarını isbat etmektedir. Zâten, Şah

¹⁷ Hasan Rumlu, *Ahsen üt-tevârih*, Nuruosmaniye ktb., No: 3317, vrk. 150.

¹⁸ Peçevî, *göst. yer.*

¹⁹ *Akkoyunlular mad.* İslâm Ansiklopedisi.

²⁰ M. Cevdet, *ذيل على فصل الاخيه النيمان التركية في كتاب الرحلة لابن بطوطه*, Ist., 1932, s. 194.

²¹ Sayın arkadaşım Dr. Kılıç Kökten, T. T. K. adına yaptığı tetkikler sırasında Bayburd'un Pulur köyünde Akkoyunlu'lara mensup bazı âileler elinde vakfiyeler görmüştür ki, ileride bunların tetkik veya neşri sırasında bu hususta; muhakkak bâzı isim ve hakikatler meydana çıkacaktır. Ferruhşâd beyin oğlu Mehmed nâmına Erzurum mülhakatında 943 tarihinde bir zeâmet görünmektedir:

«*زعامت بنام محمد ولد فرخشاد بك*»

nâmına olan bu zeamet kısmen diyânî kısmen de malikâne hisselerinden ve ayrıca Saâdetyar «*سعدت يار*» tahvilinden mahlûl olan timar hissesinden terekkün etmekte ve (teveih tarihi 7 şevval 943 = 19. III. 1537) cem'an 19.693 bervech-i bedel de 20.000 akçeyi bulmaktadır (krş.

«*دولایت ارض روم آباد میرمیران حضرت محمد خان دامت معالیه سنه ثلث و اربعین و تسعمائه*
جمادی الاخرینک اون اکنجی کونندن سنه اربع و اربعین و تسعمائه شوالنک یکرمی طقوزنجی کوننه دکن
آستانه سعدت نصابه تذکره لری عرض اولتان سنجاقلر وزعامتار و تیمارلر و سپاهی زادملر و آستانه
سعدتدن تیمار اولقی ایچون حکم شریف ایرادایدن کسنلر و اوچ بیکنن اشق تیماردن معزول اولوب
مشارالیه جانبندن برات ویریلان سپاهیلردرکه ذکر اولتور»

başlıklı *Tahrir defteri*, Başbakanlık arşivi, 183 nu. *tapu def.*)

İsmail'in yalnız Akkoyunlu hânedanını ortadan kaldırmakla iktifa etmiyerek bu devlete bağlı büyük âileleri ve ümerâyı da takip ve imha ettiği, bunların kaçabilenlerinin de Suriye ve Dulkadır memleketlerine olduğu kadar, belki daha fazla derecede, Osmanlı devletine ilticâ eyledikleri malûmdur. Bunlar daha sonra tamamen Osmanlı tebası olarak boyları ile birlikte Şarkî ve Orta Anadolu'nun muhtelif taraflarına dağılmışlar, bu eyâletlerde ve bilhassa şark hudutlarında nesilden nesile sipâhi ve beyzâde olarak yaşamışlardır²².

Akkoyunlu'lara âit bu vesikalardan birisi 1534 sıralarında Bayburd'da zeâmete mutasarrıf Tokarlı (Doharlû, Dögerlû)²³ Rüstem Bey ile ilgilidir ve Yavuz Sultan Selim'in şark seferinde orduya kılavuzluk yaptığından bahisle bu defa da aynı hizmet ve vazifeyi görmek istediğine dâirdir. Keyfiyeti pâdişaha İdris adlı birisi arz etmektedir. Vesika aynen şöyledir²⁴:

» حضرت سلطانتم

روى منذلتده قویوب دوام عمر و دولت و بقاء عز و نصرت ادعیسی تجدید و تمهید اولدقدانصوکرا
معروض بنده فقیر بودرکه حالیا بایوردده زعامته متصرف اولان آق قویونلو بکارندن توقارلورستم
بک بنده کوز بوندن اسبق مرحوم و مغفور سلطان سلیم خان علیه الرحمہ والغفران حضرتلری قزلباش
اوباش اوزرینه عنان عزیمتی اولوب منصور و مظفر اولدوغی آوانده مذکور رستم بک قولکز پادشاه
عالم پناه اوکنجه قراول کیدن عسکر ظفر پیکره قولوزلق ایدوب دیار شرقک تمام اهل وقوفی و
روزکار دیدلرندن اولوب و اول دیارلری تا قوم ولایتنه وارنجه منزل بمنزل کنهبله معلوم اولوب
حالیا پادشاه آفاق حضرتلری بمن اقباله دیار شرقه توجه هایونلری اولیجق احتیال برکز قولوز لازم
اولمغین مذکور بنده کوز اول خدمتک عهده سندن کلوب تمام اهلی اولوب ینه اول خدمته محل و
مناسب کورولوب و اول سرحدلر فتح اولدن برو الی یومنا هذا اوغللری بنده لروکنله سرخدمتی
کاکان ادا ایدوب بنم حالمی سعادتلو سلطانتنه عرض ایدپور دییو متضرع اولدوغی اجلدن شولکه واقع
حالدلر سلطانتک خاک پای شریفنه عرض اولندی باقی امروفرمان سلطانتک درکه عمر طویل دولت ابدی
و سعادت سرمدی مستدام و مستحکم بال امر رب العباد بنده التقریر ادریس الحقییر «

Her halde bu Rüstem beyin oğlu olan Fethi'nin 943 de Erzurum sipahilerine ser-askerlik ve Bayburd'da iki köye timar suretiyle tasarruf ettiğini yukarıda zikrettiğimiz *tahrir defter*'inden (nu. 183) anlıyoruz:

²² M. H. Yinanç, *Akkoyunlular mad.*

²³ Bu isimler hakkında bk. Faruk Demirtaş, *Bozulus hakkında, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya F. Dergisi VII. sayı 1.*

²⁴ Başbakanlık arşivi, *Fekete tasnifi*, nu. 135. Tasnif heyeti 940 olarak tarihlenmiştir.

«تیمار فتحی ولد رستم سرء-كری ارضروم
مذکور محل همت اولوب یرار یولداش اولمئین سنجاغی بکی مکتوبی موجبجه ناحیه ارضروم
سپاهیلرینه سرعسکیرلک ایتک اوزره توجیه اولندی فی ۱۸ رجب المرجب سنه ۹۴۳
قریه کو تابع بایبورد قریه اووک تابع مذکور بکون ۳۵۰۰
دیوانی ۳۶۳۶ حصه م ۱۸۶۴ بوجه التزام ۳۶۰۰
حصه م ۱۶۳۶

Diğer vesika, 926 ve müteâkip senelerde ellerinde dirliği olmiyan Akkoyunlu ümerâsını gösteren bir listedir. Bu vesikada adı geçenlerden bâzıları tarihlerce mazbut ve malûm ise de birçoğu hakkında bir kayda rastlanmamaktadır. Maalesef. arasından bir yaprak düşmesi yüzünden noksan bir liste hâlinde bulunan bu vesikayı da²⁵ aynen buraya nakil, fakat, Hasan Rumlu'nun *Ahsen üt-tevârih* 'i ile Ebû Bekir Tahrânî'nin *Kitâb-ı Diyarbekiriyge*'si ve Akkoyunlular makalesinde adlarına tesadüf ettiklerimiz hakkında notlar ilâve ediyoruz²⁶:

«وقت اولدورکه شمدکیحالده النده درلکی اولیان بکنزاده لری بیان ایدر
قرخ زادیک ولدسلیمان بک وزیر سلطان یعقوب (I.) ومذکور کندولری داخی سلطان مراده تواقچلق (II.)
ایشلردور وایکی اوغلی بری پروداق و بری مرادنام بارار بند زادلرکنز اولوب کندوسیله ایکی اوغلی
درلکسوزدر ابوبکر بک ولد پلتن بک بایندر (III.) دیار شرقده مذکور ابوبکر بک فاسم پادشاه (IV.)
زماننده سیورک ناحیه سنه متصرف اولوب شمدی النده درلکی اولیوب و ایکی اوغلی داخی بری
عاشق نام و بری طور علی نام اوغلاری اولوب و بر قرداش اوغلی داخی حاجی نام و بر مقصود
نام اوغلنک اوغلی اولوب مزبور مقصود بک باباسی مرحوم سلطان سلیمدن (V.) یوم یکریمی بش
آقچه عولوفه تصرف ایدوب باباسی فوت اولوب اوغلی و بو جله ذکر اولنانلر درلکسوزدر محمد ولد
شاه حسین نک بایندر (IV.) که اباء عنجد ناحیه مزکرده (VII.) متصرف اولوب شمدی
درلکسوزدر

بابا علی ولد سیدی ابراهیم بک (VIII.) صحیح نسیب آل رسول اولوب ما تقدمدن شهر زول
(IX.) ناحیه سنه متصرف اولوب شمدی درلکسوزدر و مزبور بک برعموسی اوغلی حسین نام داخی درلکسوزدر
ابراهیم و ملک آسلان ولدان طور علی بک بایندر (X.) که سلاطین بایندر زماننده مذکور بک
باباسی لواء موش و بیتلیزه متصرف اولوب شمدی اوغلاری درلکسوزدر

فاسم ولد قوجه حاجی (XI.) که دیار شرقده باباسی قهقهه نام ناحیه متصرف اولوب و کندوسی داخی
سلطان یعقوب اوغلی سلطان مرادک شراب دار باشیسی اولوب و نور علی نام اوغلی ایله درلکسوزدر
خواجه علی و بوداق ولد مقصود بک قوجه حاجی (XII.) که دیار شرقده مذکور بک . . . .

(Buradan yaprak kayıptır).

²⁵ Başbakanlık arşivi, *Fekete tasnifi*, nu. 74.

²⁶ Bunu da diğeri gibi orijinal şekli ve imlâsı ile naklediyorum.

ملك منصور وپرعوض ولدان سيد احمد بك پرنك (XIII) ديار شرقده احمد پادشاه زماننده وزير ايدى مېرور اوغلارنىك بىر درلكسوزدر وپرى بش بىك آتجه متصرفدر

آرسلان ولد الوند بك باباسى ديار شرقده الوند پادشاه (XIV) زماننده تواجى اولوب مذكور الوند بك دركاه معلاذن يوز بك آتجه زعامت تصرف ايدوب مېرور اوغلى آرسلان اون آلتى بىك آتجه تياره متصرفدر

عولوفه تصرف ايدنلىرى بيان ايدز

عباس ولد بارك بك مير بغداد (VX) كه شمدى مذكور دركاه معلاذه يوم يكرى اوج آتجه تصرف ايدوب سپاه زمهره سندندر

فتحى ولد حاجى سعدالدين مقدما آلباوت بكرندن (VXI) اولوب شمدى دركاه معلاذن يوم يكرى آتجه عولوفه ايله سپاه زمهره سندندر

حاجى ولى ولد مهباد بك مقدما كنجلو بكرندن اولوب شمدى دركاه سعاده يوم يكرى بش آتجه ايله سپاه زمهره سندندر

سهراب ولد ابوالقاسم اسلوكه دركاه معلاذه مذكور باباسنك يوم آلتى آتجه ايله متصرف ايدى و مذكور سهراب داخى شمدى يوم يكرى آتجه متصرفدر

پرى جان ولد پرى عزيز كه سلطان يعقوب طوغنجى باشلىرىدن ايدى وهم مذكور داخى پادشاه عالم پناه حضرتلرنيك بارسجى ياشى اولوب شمدى يوم يكرى آتجه عولوفه ايله متصرفدر

(I) Sultan Yakub 'un veziri olarak zikredilen Süleyman Bey, her halde, *Ahsen üt-tevârih*'in 877 de Akkoyunlu'ların ünlü ümerâsı arasında gösterdiği²⁷, 893 de Sultan Yakub 'un, Şeyh Haydar 'ın akını münasebetiyle yapılan Şirvan seferinde, serdar tayin ettiği²⁸ Süleyman Bey Biçen değildir. Bu devirde rol oynayan diğer bir Süleyman Bey vardır ki²⁹, bu, Bayındır ümerâsındandı. Bu vesikada Bayındır'lardan olanların hepsi işaret edildiği halde bunun adının yanında

« با امرای نامدار مثل شاه علی بیک پرنك و بایندر بك وصوفى خليل موصولو و سلیمان بیچن »²⁷

Nuruosmaniye ktb., göst. yer. Topkapı sarayı arşivinde, (nu. 6610), sadriazam İbrahim Paşa'nın (Frenk) Kanonî Sultan Süleyman'a gönderdiği arz tezkeresi olarak fişe geçirilmiş olan, fakat hakikatte, İdris-i Bitlisî'nin 1515 de (921/922) Şark taraflarını ve Kürdistan'ı Osmanlı tâbiyeti altına aldığı sırada Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği farsça bir arıza olduğu - târih ve imzâ olmamakla beraber - anlaşılabilir, bir vesika mevcuttur ki, bunda da, Akkoyunlu ümerâsı ile ne dereceye kadar alakası bulunduğu, şimdilik, kestirilemeyen şu isimler görülmektedir:

« امیر بیک موصولو يوسف بیک اسکندر مشهور بغازی قرزست؛ ملک بیک ولد زاهر غلام

خاص سلطان است، سلطان حسین بیک، زاهر سیدی محمد بیک (سیدی محمد ولد زاهر) ... »

²⁸ Hasan Rumlu, *ayn. esr.*, vrk. 136, 140, Mükrimin H. Yinanç, *ayn. mak.* s. 261.

²⁹ « امیر بیک موصولو يوسف بیک اسکندر مشهور بغازی قرزست؛ ملک بیک و بایندر بك و سلیمان بیچن »²⁷

böyle bir kayıt bulunmuyorsa da, sadriazam İbrahim paşa 'nın İrakeyn seferinde 10 safer 941 de (21.VIII.1534) Pâdişaha yazdığı bir arzıda Şark taraflarında yaptığı tevcihler arasında bu ismi de zikretmektedir. Aynen neşrini düşündüğümüz bu vesikada, İbrahim Paşa Bayındırlı-lardan Murad beyi Irak-ı Acem beylerbeyliğine, bu beylerbeğiliğe tâbi Kâşân livâsına diğer bir Murad (Bayındır) beği, Kum livâsına Hemedan livâsına da Uluğ Bey Mirzâyı tayin etmişti (krş. Topkapı sarayı arşivi, nu. 4080/2).

(II.) Tokacı veya Tavacı: Kanunnâmesi, ulak, askeri toplayıp içtimâ mahalline sevkeden ve diğer mânaları hakkında bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı devleti teşkilâtına medhal*, İst., 1941, s. 305.

(III.) *Ahsen üt-tevârih*, Bayındır ümerâsından bir çok isim saydığı halde³⁰. (از امرای بایندی عباس بیك و يوسف بيك و بهرام بيك و پیری بيك و حسین علی بيك) ne Pilten Bey Bayındırî ne de oğlu Ebûbekir Beyi zikretmemektedir. Maamafih, bu isim Akkoyunlu hânedanı arasında geçmektedir: Yıldırım Bâyezid'in esir düştüğü sıralarda rol oynayan Akkoyunlu hânedânından Pîr Ali Beyin oğlu Pilten beyi biliyoruz³¹. Bayındır'lar-dan Mansur Beyin oğlu Hüseyin nâmına 943 de Bayburd, Kelkit ve Tercan'da bâzı köylerde 33,000 akçelik bir zeâmet] görünmektedir. (krş. 183 nu. deft.)

«زعامت بنام حسین ولد منصور بيك بایندر

مذکور محل عنایت اولوب واقع اولان سفرلرده و کورجستان غزاسینده بیله اولوب امر اولنان بیکده یوز آچقه ترقیسنه بناء لواء مزبورده ناحیه کلکیدده ۲۹۹۹ آچقهلق تیمار ذکر اولان قریه مقدما ترجان قاضیسی مولانا محرم و بایبورد قاضیسی مولانا احمد وحالیا آلائی بکسی اولان سلیمان مکتوبلریله اعلام ایتمکین مکتوبلری موجبجه چوماق (قره چوماق) تحویلندن محلول اولمئین الحاق اولنوب جمله ۳۳۰۰۰ آچقه یتشدربولوب توجیه اولندی فی ۲۳ شعبان سنه ۹۴۳...»

(IV.) Kasım, Uzun Hasan 'ın kardeşi Cihangir 'in oğlu olup Mardin ve Âmid 'de hüküm sürmüştü. 904 ve 905 de Elvend ve Murad Beyler arasındaki mücâdelelere karışmış, 907 de Diyarbekir 'de bulunmuş³², Âmid 'de bir câmi ve Mardin 'de bir medrese yaptırmış, sonra, Şah İsmail 'den kaçan Elvend Bey tarafından öldürülmüştür. Daha önceleri, 884 târihinde ise Mardin hâkimi olarak Halid Bey adında birisini görüyoruz³³.

³⁰ göst. yer., vrk. 124, 140.

³¹ Krş. Ebûbekir Tahrânî, *Kitâb-ı Diyarbekiriyye*, M. H. Yinanç nüshası, vrk. 31 ve *Akkoyunlu mad.*

³² Hasan Rumlu, *agn. esr.*, vrk. 149 v.d., 162.

³³ *Ahsen üt-tevârih*, vrk., 125.

(V.) Vesika tarihsizdir. Fakat tasnifi yapan hey 'et, vesikayı, her halde bu kaydı, yâni, Yavuz Sultan Selim 'in vefat etmiş olduğunu nazar-ı dikkate alarak ve her pâdişahın cülusunda bu yolda arıza takdim edilmesinin mu'tad olduğunu düşünerek, Kanunî Sultan Süleyman 'ın cülûs tarihi olan 926 (1520) ile tarihlemiştir.

(VI.) Hasan Rumlu, bu isimden bahsetmemektedir. Bu tarihlerde rol oynayan diğer Şah Bey Pervâneci, Şah Ali Bey Pürnâk gibi kimseler görülüyorsa da *Bayındır* 'lardan Şah Hüseyin Beye tesâdüf edilmemektedir. Yukarıda *ümerây-ı Bayındır* meyanında zikredilen Hüseyin Ali Bey ile aynı şahıs olup olmadığını tesbit etmek kabil değildir.

(VII.) Mazkird, eski teşkilâta Dersim sancağına tâbi bir kaza merkezidir. Burasının ötedenberi bu âileye iktâ edildiği anlaşılmaktadır.

(VIII.) Akkoyunlu ümerâsı arasında bir çok seyyidler mevcuddu. Hemen hepsinin de Pürnâk 'lerden bulunduğu işaret olunmaktadır: Seyyid -Ali Bey Pürnâk, Seyyid Mansur Bey Pürnâk gibi... Burada zikri geçen Seyyid İbrahim Beyin de onlardan olması muhtemeldir.

(IX.) Şehr-i Zol = *Şehr-i Zor* = Süleymâniye sancağı. Yavuz Sultan Selim devrinde Bıyıklı Mehmed Paşa ve İdris-i Bitlisî 'nin gayretleri neticesinde Akkoyunlu devletinin bir kısım memleketleri olarak Osmanlı devletine raptedilen bu havâli ocaklık tariki ile kürd aşiret beylerinin idaresine bırakıldığı için, evvelce oraya hâkim ve sâhip olduğu anlaşılan Seyyid İbrahim Beyden sonra bu defa oğlu Baba Ali 'nin dirliksiz kaldığı görülmektedir.

(X.) *Ahsen üt-tevârih* bu isimden de bahsetmemektedir. «*Selâtin-i Bayındır*» ifadesiyle Uzun Hasan Beyden sonraki Akkoyunlu hükümdarlarının kastedildiği şüphesiz ise de Muş ve Bitlis 'e mutasarrif olan Dur-Ali Bey *Bayındır* 'in hangi hâdiselerde rol oynadığı ve oğullarından evvel kendisinin de Osmanlılara iltica edip etmediği bilinmemektedir.

(XI.) Burada zikredilen Koca-Hacı bir isim olmayıp ayrı bir aşiret bulunan Koca-Hacılu aşireti olsa gerektir. Her halde bir isim unutulmuştur. Kasım, Hasan Rumlu 'nun 902 de zikrettiği Kasım Bey Pürnâk 'dan³⁴ başka diğer bir Kasım Bey olduğu muhakkak gibidir.

(XII.) Koca-Hacılu aşireti hakkında bk. Faruk Demirtaş, *Bozulus hakkında*, göst. yer. Bu isim, Faruk 'un da işaret ettiği gibi,

³⁴ *ayn. esr.*, göst. yer., vrk. 147.

Ahsen üt-tevârih 'de Hoca-Hâcılı olarak geçmektedir: meselâ 882 de....³⁵ از امرای عظام مثل حسین بك خواجه حاجیلو...
mekte, iç içe olan yapraklardan bir veyâ bir kaç kaybolmuş bulunmaktadır.

(XIII.) Vesikada «پرنك» olarak geçen bu kelimeyi M. H. Yinanç «*Pirnâk*» okumuş ise de Faruk Demirtaş bunun «Pürnek, Pürnâk» olarak okunması lâzım geldiğini göstermiştir. Zâten gerek Hasan Rumlu (msl. منصور پورناك)³⁶, gerek Ebû-Bekir Tahrânî (msl. بابزید بيك پورناك)³⁷ bu kelimenin «*Pürnâk*» şeklinde telâffuz edilmesi icap ettiğini sarih olarak işaret eylemişlerdir. «Ahmed Pâdişah»'ın ise Uğurlu Mehmed'in oğlu «Göde Ahmed, Mirzâ Ahmed» bulunduğu âşikârdır. Fakat, onun zamanında vezir olarak rol oynayan Seyyid Ahmed Bey Pürnâk'e rastlamadık. Seyyid Ahmed Bey oğullarından biri olarak zikredilen Melik Mansur'un 896 da rol oynadığı görülen³⁸ Seyyid Mansur Bey Pürnâk ile aynı şahıs olacağına pek ihtimal verilemez. Bu zât 900 da Fars vâililiğinden azil olunmuştu. Aynı tarihte diğer bir Pürnâk beyinin Akkoyunlu devletinde büyük bir rol oynadığı görülmektedir:

«سید علی بيك پرنك که ركن السلطه بود»³⁹

(XIV.) Uzun Hasan Beyin çocuklarından Yusuf'un oğlu Elvend Bey (*Padişah*) Azerbaycan'da, Akkoyunlu tahtında 1497 — 1504 senelerinde hükümran olmuştur. Burada zikri geçen Arslan beyin babası Elvend Beyin ise tarihlerde ismi geçmemektedir. Bu zât, Sultan Elvend'e *Tavacı* olduğuna göre mühim bir vazife ifa ediyordu demektir. Tavacılık, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Akkoyunlu devletinde mühim bir memuriyetti. Biz, muhtelif tarihlerde, تواجی پیری، خلیل تواجی، یوسف بيك تواجی (تواجی پیری، خلیل تواجی، یوسف بيك تواجی) gibi kimseler görüyoruz⁴⁰.

(XV.) Akkoyunlu devletinin Bağdad vâlisi Bârik Bey de Pürnâk beylerinden ve 914 de Şah İsmail'in bu şehir üzerine yürüdüğü zaman da orada hâkim idi⁴¹.

«درسنه اربع عشر وتسعمائة واقع شد لشکر کشیدن خاتان اسکندر شان، بغداد درین سال خاتان

اسکندر شان خلیل یساوک را ببغداد فرستاد ودران زمان والی بغداد باریک پرنك بود...»

³⁵ Hasan Rumlu, *ayn esr.*, vrk. 124.

³⁶ Hasan Rumlu, *ayn. esr.* göst. yer.

³⁷ Hasan Rumlu, *ayn. esr.*, vrk. 183.

³⁸ Hasan Rumlu *ayn. esr.*, vrk. 140.

³⁹ Hasan Rumlu, *ayn. esr.*, vrk. 146.

⁴⁰ Hasan Rumlu, *ayn. esr.*, vrk. 125, 166; Ebu-Bekir Tahrânî, *ayn. esr.*, vrk. 178.

⁴¹ Hasan Rumlu, *ayn. esr.*, vrk. 174.

Bârik Bey'in Akkoyunlu hükümdarı Murad Bey ile birlikte Bağdad'dan Halep'e doğru kaçıp bundan sonra Dulkadirli'lara ilticâ ettiği mâlûmumuzdur. Vesikada ise yalnız oğlu Abbas Bey'den bahsedilmektedir.

(XVI) Alpavut beyleri hakkında bk. Faruk Demirtaş (*ayn. makale*). Hasan Rumlu⁴², «بر محمد آلباوت، مهناد بيك آلباوت» gibi ümerâyı bildiriyorsa da Hacı Sadeddin Alpavut'u zikretmemektedir.

⁴² *ayn. esr.*, vrk. 118, 127.